

Kort historik

Gissningsvis ersatte den medeltida kyrkan som började byggas på 1100-talet en tidigare träkyrka.

Den nuvarande kyrkan består av västtorn från 1100-talets senare del med lanternin från 1797 samt långhus med sakristia från 1842. Den tidigare medeltida kyrkans grundmurar finns med största sannolikhet kvar under golvet i långhuset.

Interiört är kyrkan en ljus och rymlig salskyrka med välvt tak, vitkalkades väggar, markerad taklist i koret finns draperimålningar. Även exteriört har kyrkan idag en nyklassicistisk utformning även om tornet fortfarande bevarar mycket av sitt medeltida uttryck.

Källor

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.

KLM Kalmar läns museums arkiv.

SK Löt och Egby, volym 163 av Sveriges kyrkor.

De nedan redovisade uppgifterna utgör en sammanfattning av redovisad litteratur och genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia.

År	Händelse	Källa
Början eller mitten av 1100-talet	Den äldsta kända stenkyrka uppfördes. Den bestod av ett långhus och ett smalare kor med absid. Sannolikt stod dess murar oputsade. Av denna återstår idag endast långhusets västra mur utom gavelröstet samt absidens grundmur som idag ligger under den nya kyrkans golv. Sannolikt finns även resten av kyrkans grundmurar kvar under golvet..	SK
1170-talet	Långhusets tidigare tak (öppen takstol?) ersattes av ett komplicerat valvsystem av massiva tunnvalv kring en kraftig mittpelare. Över långhus och kor byggdes ytterligare en våning, sannolikt med tak i form av en öppen takstol. Även koret välvdes med ett tunnvalv med vederlag i norr och söder.	SK
Kring år 1200	Ett torn uppfördes i väster. Gavelröstet på långhusets västra sida revs och tornet uppfördes delvis som en fortsättning av detta. Ursprungligen hade tornet fyra plan d.v.s. tredje våningen var den översta.	SK
Mitten av 1200-talet	Absiden försågs med ett hjulfönster i röd kalksten. Ett vapenhus byggdes vid långhusets södra entré. I tornets bottenvåning bröts en entré upp.	SK
1300-talet	En sakristia byggdes mot korets norra sida. Eventuellt är även tornets spetsiga spira som avbildas på 1600-tals teckningarna från denna tidsperiod.	SK
Senmedeltiden och 1500-talet	I slutet av medeltiden anskaffades ett altarskåp. Delar från detta är fortfarande bevarade.	SK

1600-talet	I mitten av århundradet påbörjades omfattande reparationer av yttertaken och nya fönster tillverkades (sannolikt byttes bara befintliga fönster i dåligt skick).	SK
1658	En klockstapel uppfördes på kyrkogården.	SK
1665	Kyrkan fick en ny bänkinredning (sannolikt den första)	SK
1675	Tornet reparerades.	SK
1693	Kyrkans räkenskaper tar upp utgifter för läktaren, altarringen och funtlocket. Sannolikt rörde det sig om nytillverkning av dessa.	SK
1748	Kyrkogårdsmurens tre stigluckor uppfördes	SK
1770	Triumfbågen togs bort och långhusets tidigare välvning kring en kraftig mittpelare ersattes av ett tunnvalv med vederlag i norr och söder En gång togs upp i långhusmurens sydvästra del mellan sakristia och predikstol. I samband med detta flyttades predikstolen från kyrkorummets södra del till den norra och uppgång gjordes genom muren till sakristian. Det gamla murade altaret togs bort och ersattes med ett altare i trä. En ny altarring tillverkades. Kyrkorummets gamla stengolv ersattes med trä.	SK
1771	Kyrkan fick en ny predikstol.	SK
1778	Korfönstret utvidgades	SK
1779	Kyrkan fick en ny altaruppsats.	SK
1792	Läktaren byggdes om och gavs nya balkar, golv och bänkar.	SK
1796	Klockstapeln på kyrkogården revs då den var i för dåligt skick.	SK
1797	Tornet försågs med trätrappor och lanternin varvid den tidigare spiran togs bort. En tidigare ljusglugg mitt för ingången till första tornvåningen utvidgades till en raktäckt dörröppning. Till denna dörr byggdes en hög stentrappa från kyrkogården. Entrén till torntrappan i bottenvåningen utvidgades kraftigt. Den firsidiga lanterninen uppfördes. Lanterninen målades av Wadsten. Den gjordes gul med girlander och kröntes av en kopparkupol och ett kors med en förgylld tupp. Ev. var det även nu som entrén till tornets trappa i tornets bottenvåning murades igen. Denna entré kan även ha blivit igenmurad redan i ett tidigare skede (1600-talet?)	SK
1798	Kyrkan rappades och vitkalkades av murmästare Lindman. I samband med detta gjorde Lindman även fönsteröppningarna större. Muren mellan dåvarande vapenhus och långhus bröts igenom för en trappa upp till långhusets läktare i väster.	SK
1803	Man beslöt att gör luckor med gångjärn och haspar till kyrkans och tornets vindsgluggar.	SK
1804	Nytt tegeltak lades på kyrka, kor och vapenhus. Sakristian fick	SK

	tegeltak först 1816.	
1816	Sakristian fick tegeltak.	SK
1819	Lanterninen målades om i gult.	SK
1840	Sakristian och vapenhuset revs helt eller delvis i samband med grundläggningen för den nya kyrkan.	SK
1842	Kyrkan byggdes om efter en ritning slutarbetad av Th Edberg ÖIÄ. Byggmästare var Peter Isberg. Alla delar av den medeltida kyrkan revs utom västtornet och den nedre delen av långhusets västra mur och dagens kyrka uppfördes av rivningsmaterialet. En rundbågig öppning i tornets andra våning murades igen.	SK
1843	Kyrkan invigdes.	SK
1845	Torntaket och lanterninen reparerades.	SK
1846	Lanterninen målades. Kyrkan fick en ny altartavla framställande Kristus himmelfärd. Den äldre tavlan från 1779 placerades istället på den södra korväggen.	SK Klipp ark.
1847	Interiören i den nya kyrkan målades för första gången. Målningsarbetet utfördes av P M Lundberg, Räpplinge.	SK
1850	Folkskolan uppfördes.	Klipp ark.
1858	En ny altaruppsats och en ny altartavla förfärdigades av byggmästare Jakobsson, Mortorp. Ett begagnat orgelverk inköptes från Mönsterås kyrka.	Klipp ark.
1869-70	Kyrkogårdsmuren omlades.	SK
1886	Allt exteriört trävirke samt fönsterbågarna interiört målades av F. O. Lindgren och A. P. Eriksson båda från Mellösa samt C. P. Jönsson, Gärdslösa.	SK
1893	Kyrkan målades om interiört både den fasta inredningen och byggnaden berördes. Arbetet utfördes av Carl E. Andersson Innertaket försågs med dagens målade takrosetter.	SK
Början av 1900-talet	Två stora kaminer installerades i kyrkorummet och en liten sattes in i sakristian.	SK
1921	Småskolan uppfördes	Klipp ark.
1934	Församlingshemmet uppfördes.	Klipp ark.
1937	Centralvärme med lågtrycksånga installerades och ett pannrum byggdes under sakristian. Sannolikt tillskapades sakristians stora vindfång i samband med detta genom att en ny vägg byggdes någon meter innanför den ursprungliga i öster. Kyrkan kalkades om invändigt, valvet målades och förgyllning och annan målning rengjordes.	SK Klipp ark.
1946	Byggnadsstyrelsen godkänner kyrkoherde Stenholms ansökan om att insätta innanfönster i kyrkan.	ATA
1950	Väggarna omkalkades exteriört där även dörrar, fönster och kyrkportar ommålades.	ATA

	Även lanterninen målades och försågs med nytt koppartak istället för det befintliga plåttaket. Tornets tegeltak lades om.	
1952	El för belysning och drivande av orgelfläkt installerades i kyrkan.	SK
1960	Kyrkan putsades om exteriört och i samband med detta gjordes en murverksundersökning där det medeltida långhusets två västra hörn på var sida om tornet frilades. Den nya putsen gjordes tunn så att konturerna av muren syntes igenom. Lanterninen målades. Detaljer på tornfönstren togs upp och rekonstruerades. Elektrisk klockringning installerades.	SK Klipp ark. ATA
1962	Kyrkans golv gavs ny fernissa och altarringen målades om. Dopfunten placerades vid den södra korväggen. I samband med flytten av dopfunten togs sannolikt det sydvästra kvarteret av korbänkarna bort. Fram till dess hade koret haft tre bänkkvarter.	Klipp ark.
1968	Korgolvet lades om varvid grundmuren till den medeltida kyrkans korabsid grävdes fram. Sannolikt finns även resten av denna kyrkas grundmurar kvar under det övriga golvet i kyrkan.	SK
1971	En arbetsbeskrivning för en fullständig interiör ommålning och omkalkning gjordes. Om detta utfördes är dock inte klart. Beskrivningen innehåller även en beskrivning av den befintliga bemålningen.	ATA
1974	Kulturlagren i det medeltida tornet undersöktes genom s.k. dammsugning. Fynden var betydligt färre än de som tidigare gjorts i andra medeltida torn på ön. Sannolik berodde detta på att man troligen röjt ur tornet i samband med den stora ombyggnaden 1797. I den fjärde tornvåningens sydvästra hörn hittades rester efter en härd och vid det södra fönstret rester av en tvärgående mur. Fynden från undersökningen kunde berätta att tornet varit bebott.	SK
1985	Kyrkan renoverades: Exteriören vitkalkades och målades om. Lanterninen målades, fick nytt tak och dess ljudluckor byttes ut. Fönstren sågs över, kittades om, trasigt glas byttes liksom dåliga delar i karmar och bågar. Enligt bygghandlingar skulle kyrkan förses med nytt, enkupigt lertegeltak. Enligt samma bygghandlingar skulle skadade delar i sockeln till omfattningen av sakristians port bytas mot nya lika befintliga och spruckna fönsterbänkar av kalksten bytas ut. Interiört målades taket, fönstren, bänkdörrar och dörrar. Valvet isolerades från vinden. Interiören målades om och väggarna kalkades. Golvet i bänkkvarteren lackades om och golvet i gångarna slipades	Klipp ark. Top.ark.

	och lackades. Stigluckan i den västra kyrkogårdsmuren sågs över. Rötskadade delar byttes, stolparnas brädinklädnad slopades och allt målades. Hela konstruktionen ställdes på ett par nya kalkstensfundament.	
1994	Fasadrenovering genomfördes av Arkoteknik, Kalmar.	Top. ark.
1995	Den gamla altaruppsatsen konserverades av JLM.	Top.ark.
2002 - 2003	Invändig renovering genomfördes av Westerlund arkitektkontor. Golvet under läktaren var delvis rötskadat och dessa delar byttes och ersattes lika befintligt. I övrigt slipades, brunbetsades och lackades golvet under läktaren. Två bänkar på var sida togs bort under läktaren. Ny klädhängare och nytt bokskåp tillverkades. Ett ljud- och ljusmanöverbord byggdes längst bak i det nordvästra bänkkvarteret. Delar av de borttagna bänkarna användes till detta nya manöverbord. I det befintliga textilskåpet borrades större hål för bättre ventilation. För att förbättra klimatet under läktaren där textilskåpet var placerat monterades två oljefyllda elradiatorer under läktaren. Konserverings- och rengöringsåtgärder genomfördes på altarring, nummertavlor, orgelfasad och läktarbröstning. Taket under läktaren målades i befintlig kulör.	Top. ark.
2006	Den ena klockans kläpp hade lossnat och fästes åter genom att två hål borrades och ett nytt kläppfäste skruvades fast med bult.	Top.ark.

Övergripande kulturhistorisk bedömning

Generella värden

Som alla andra kyrkor byggda före utgången av år 1939 skyddas Löt kyrka genom Kulturminneslagen (SFS 1988:950). Lagskyddet är ett uttryck för att dessa kyrkor anses ha ett högt kulturhistoriskt värde. Det är inte enbart kvalitativa, estetiska eller historiska egenskaper som tillmäts värde, utan också symboliska och ickemateriella. Varje kyrka utgör ett lokalt kulturarv för sin bygd och är ofta bland de äldsta byggnaderna i socken. Kyrkorna har generella värden, d v s sådana som är gemensamma för alla kyrkor. I skriften ”Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor”, utgiven av Riksantikvarieämbetet, ges exempel på sådana värden och karaktärsdrag. Kyrkan och kyrkomiljön är karaktärsskapande för bygden, ett landmärke och en orienteringspunkt i landskapet. Den är en symbol för trygghet, kontinuitet och förankring i tillvaron. Det lagliga skyddet omfattar kyrkobyggnadens exteriör och interiör, dess inventarier samt kyrkogården med dess byggnader och fasta anordningar.

Kyrkomiljön

Samspelet mellan förutsättningarna i naturlandskapet och bebyggelsens och kyrkornas lokalisering är på Öland mycket tydligt. Den långstäckta ön präglas av den östra och västra landborgen som i nord-sydlig riktning löper genom det flacka landskapet och till vilka öns huvudvägar och mesta bebyggelse är lokaliserad.

Kyrkorna utefter den östra landborgen från Gräsgård till Gärdslösa utmärks i första hand av läget på strandvallen i ett öppet landskap och utgör också vanligen en del av de karaktäristiska

och ofta välbevarade radbymiljöerna. Norr om Egby och upp mot Föra tonas sambandet mellan de äldre bylägena, vägnätet och kyrkornas lokalisering successivt ned när det gäller orienteringen till landborgarna. Här dominerar i stället ett mindre regelbundet nät av moränryggar och strandvallar ofta orienterade i nordväst - sydöstlig riktning. Något som givit ett annat underlag för bebyggelsens orientering.

Löt socken ligger på östra Öland och gränsar i norr till Alböke, i väster till Köping och i söder till Egby socken. Socknen domineras av jordbruk men inslaget av fiske är det största i kommunen. Kyrkan är inte placerad i anslutning till någon by utan istället nära socknens geografiska centrum. De fem byarna i socknen ligger runt omkring på två till tre kilometers avstånd. Arbelunda och Hjärpestad är radbyar och Valsnäs, Norrby och Mörby-Lundby är klungbyar. Norrut i socknen ligger gårdarna Torparehorva, Torparegårde och Petgårde. Vid kusten ligger den gamla hamn- och lotsplatsen Kårehamn som omedelbart väster om sig har en omfattande fritidsbebyggelse.

Vid slutet av vägen nere i sjömarkerna, med vidutsikt längs stränderna norr och söderut, finns ett 1,5 km långt husgrunds- och stensträngsområde. De ca 15 husgrunderna som troligen bildat 5–6 gårdar är förbundna med varandra med hägnader och fägator. Strax söder om området finns ett gravfält med 20-talet anläggningar, däribland den s.k. ”Beowulfs grav”.

Trindborgen eller Löts fornborg ligger endast 500 m från kyrkan. Borgen är relativt stor med en inre diameter på 139–155 m.

Bebyggelsen kring kyrkan, som kallas Palmelund efter socknens första folkskollärare, är byggd under senare hälften av 1800-talet. Palmelund har kommit att bli socknens centrum med bl.a. folkskola från 1850 (näst Köpings den äldsta på ön) och småskola från 1921 båda belägna direkt utanför kyrkogårdsmuren i väster. Här finns också ett par äldre handelsbodar. Prästgården, som ligger något avskild från övrig bebyggelse, är uppförd 1868 och har ladugårdslängor i kalksten från början av 1800-talet. Kyrkan ligger som de flesta andra kyrkor på ön i direkt anslutning till den stora landsvägen som ligger sydost om kyrkan. Där landsvägen löper idag låg tidigare ett hus. Vägen har flyttats något i senare tid och den äldre sträckningen kan ännu ses strax väster om dagens vägsträckning.

Kyrkogården omges av en kallmurad dubbelmur av främst kalksten. Idag är den endast meterhög men nådde i början av 1800-talet ända upp till stigluckornas tak (enligt Löfgrens teckning). På den bilden är krönet dessutom tecknat mycket ojämnt varför man kan anta att den tidigare varit ännu högre men blivit nedriven (rester av en sådan hög kyrkogårdsmur finns i grannkyrkan Alböke där muren i mitten av 1800-talet fortfarande var ca fyra meter hög). Muren i Löt har tre för kyrkomiljön mycket karaktäristiska stigluckor av trä, en i öster, en i väster och en i söder. Norrsidan saknar entré. Stigluckorna är samtliga uppförda 1748 och utförda i en äldre stil som var vanlig på ön men som idag mer eller mindre har försvunnit och ersatts av smidesgrindar. Förutom i Löt återfinns denna typ av stiglucka, på ön idag, endast vid Gärdslösa kyrka. De i söder och öster är även försedda med klivstättor vid sidan vilka vittnar om en tid då grindarna till kyrkogården hölls stängda för att betande djur inte skulle kunna ta sig in där. Även i det nordöstra hörnet av kyrkogården finns en trappa som leder över muren.

Ett typiskt drag för kyrkogården är de gångar som löper från stigluckorna fram till kyrkan. Vid den stora ombyggnaden 1842 fick nämligen ett mycket stort antal gravstenar en sekundär användning som beläggning i kyrkogårdens gångar, i trappor och som sockel under soluret. Denna osentimentala behandling av stenarna är utmärkande för Löt och förekommer inte i samma utsträckning i någon annan kyrka på Öland. Den äldsta stenen är från 11- eller 1200-talet och de yngsta från 1800-talet. De flesta stenarna är dock från 1700-talet.

Söder om kyrkan ligger den s.k. tjurlösagraven bestående av en kvadratisk plåtklädd underdel täckt med ett svängt plåttäckt tak krönt av ett kopparklätt kors på ett klot, alltsammans om-

gårdat av ett trästaket. Denna gravtyp var mycket vanlig under 16- och 1700-talen och ända in på 1800-talet och på Öland fanns flera stycken. Idag är denna grav unik då den är den enda bevarade i sitt slag i hela Kalmar län.

I övrigt är kyrkogården, som ofta var fallet i äldre tider, uppdelad på samma sätt som socknen så att byarna i den sydöstra delen av socknen är begravda sydöst om kyrkan o.s.v. varför kyrkogården i princip utgör en sockenkarta i miniatyr.

Väster om kyrkogården har i senare tid uppförts en byggnad med speciellt utformning innehållande personalutrymme med toalett och norr om denna byggnad har även uppförts ett förråd.

Bakgrund

Försvarskyrkor

Löt gamla kyrka, av vilken endast tornet återstår idag, omtalas ofta som försvarskyrka och tornet rubriceras ofta som ett försvarstorn. Den äldre bilden av försvarskyrkorna består i att det utmed Ölands kust och längs Smålands östra kust under slutet av 1100-talet och början av 1200-talet skapades en linje bestående av den typ av kyrkor som kallats fästningskyrkor. För Ölands del handlade det främst om att komplettera befintliga kyrkor med en eller ett par extra våningar samt oftast ytterligare ett torn (så att man fick klövsadelkyrkor). Dessa kyrkor fick en kärv och avvisande karaktär med små fönster och kast- och skottgluggar. Med fredligare tider och stigande folkmängd kom dessa kyrkor efterhand att åter igen byggas om till rymliga gudstjänstrum.

Det poängteras i den senare forskningen att kyrkorna, förutom som gudstjänstrum, användes till försvar men att de även hyste andra funktioner som säkra magasin och utrymmen för hantverksmässig produktion. Dessa andra användningar har i senare tid lyfts fram som minst lika viktiga och man talar idag hellre om den multifunktionella kyrkan.

Marit Anglert behandlar försvarskyrkornas tillblivelse i sin uppsats ”Vem försvarade vad?” Där skriver hon att det i kriget mot Danmark i början av 1500-talet användes befästa kyrkor på båda sidor om Kalmarsund och att man vid denna tid definitivt kan tala om nationen Sverige och därmed ett försvar mot yttre fiender. Vid försvarskyrkornas byggande kring år 1200 var dock förhållandet annorlunda och man befann sig i ett skede då den svenska centralmakten höll på att byggas upp. Många sockenkyrkor under den här tiden byggdes sannolikt av kungar, biskopar och enskilda stormän. Detta hade delvis sin förklaring i att kyrkorna, för den som innehade patronatsrätten, var goda inkomstkällor då man genom detta oftast förfogade fritt över både kyrkojordarna och tiondet.

Vidare refererar Anglert till Karin Andersson som menar att dessa till- och ombyggda kyrkors fortifikatoriska dimensionen eventuellt främst fyllde ett behov av att dels förvara de intäkter (sannolikt levererat i natura) som stormännen och kungarna fick genom bl.a. tiondet, dels viljan att behålla sin lokala makt från en allt starkare centralmakt.

Följaktligen byggdes och ombyggdes dessa kyrkor sannolikt i en brytningstid där ett äldre lokalt härskarsystem och den expanderande kungamakten möttes. De av dessa kyrkor som ännu är bevarade ger därmed fysisk gestalt åt ett viktigt skede i Sveriges historia.

Kyrkobyggnaden

Den kyrka som (förutom västtornet och delar av västmuren) revs för att bereda plats för dagens kyrka var till stora delar medeltida. Den bestod av ett västtorn, ett mycket högt långhus som var obetydligt bredare än tornet och ett kor (också det högt men något smalare) med absid i öster. Absiden hade till skillnad från kor och långhus mer normala proportioner. Vid korets nordmur stod en förhållandevis stor sakristia och även vapenhuset vid långhusets södra

mur var ovanligt stort. Sannolikt stod kyrkan åtminstone fram till slutet av 1600-talet oputsad, något som inte var ovanligt bland de medeltida kyrkorna på ön.

Man har antagit att Löt hade en träkyrka redan på 1000-talet. Om så var fallet ersattes denna av en stenkyrka under första hälften eller mitten av 1100-talet. Denna stenkyrka bestod av ett långhus och ett smalare kor med absid. Av denna kyrka återstår idag endast långhusets västra mur utom gavelröstet samt grundmuren till absiden och västtornet.

På 1170-talet välvdes långhuset med ett komplicerat valvsystem av massiva tunnvalv kring en kraftig mittpelare. Ovan detta påbyggdes ytterligare en våning. Även koret välvdes och försågs med en ovanvåning. Ett par årtionden senare byggdes ett torn i väster och ytterligare något senare byggdes tornet på med ytterligare en våning och den tredje våningen (bottenvåningen oräknad) försågs med ett valv. Efter detta försågs absiden med ett hjulfönster i röd kalksten, ett stort vapenhus byggdes utanför den södra entrén och i tornets bottenvåning togs en entré upp. Under 1300-talet byggdes en sakristia vid korets norra mur. Efter detta inföll under en period av förfall någon gång under 1400- och 1500-talet och inga större förändringar företogs fram till mitten av 1600-talet då en del omfattande reparationer gjordes. I slutet av 1700-talet gjordes stora förändringar i kyrkans interiör. Valv och mittpelare togs bort i långhuset, en gång togs upp i muren mellan kor och sakristia. Det gamla stengolvet byttes mot ett trägolv, kyrkan fick flera nya inventarier och några år senare försågs tornet med en trälanternin. År 1840 lades grunden till den nya kyrkans långhus och kor och 1842 stod den nya kyrkan färdig.

N. I. Löfgren ritade det ursprungliga förslaget till Löts nya kyrka precis som till ett flertal andra ölandskyrkor. Överintendentsämbetet lät dock rita om dem och kyrkan i Löt utfördes efter hans förslag fast den fastställda ritningen är signerad Th Edberg. Byggmästare Peter Isberg som var den som ledde byggandet av kyrkan och hade tidigare haft hand om byggandet av flera andra kyrkor på ön t.ex. Gräsgård, Runsten och Smedby.

Exteriör

Exteriören i dagens kyrka består i huvudsak av delar från två olika tider, det medeltida tornet och långhus och kor från mitten av 1800-talet. Lanterninen å sin sida tillkom i slutet av 1700-talet.

Tornets ursprungliga utformning kan inte helt beläggas men gissningsvis var det något lägre och avslutades med ett ganska flackt tälttak. Dess enda dörröppning var belägen i söder precis ovan indragningen i muren och dess dörröppningar var genomgående mindre än idag. Den dörröppning som ursprungligen fanns i tornets övre del är idag endast en glugg och istället är en av de ursprungliga nedre gluggarna i väster utökade till en dörröppning. Denna utvidgning gjordes 1797. Öppningen gjordes då raktäckt och fick sin rundbågiga form först 1960. Också lunettfönstret i tornets västra mur var ursprungligen en smal glugg. Sannolikt gavs den dagens utformning vid den stora ombyggnaden 1842. Vid denna ombyggnad tillkom även den västra entrén i sin nuvarande form. Där hade tidigare varit en liten entré som sannolikt inte heller den var ursprunglig.

Långhuset bevarar sin ursprungliga utformning även om det ursprungliga materialet så som takbeläggning och puts bytts ut under åren. Utformningen är mycket tidstypisk och har även flera för ön typiska drag.

Långhusets nyklassicistiska utformning representeras bl.a. av sadeltaket, den kraftiga taklisten, den förhållandevis släta putsen. Även de stora rundbågiga och över fasaden jämt fördelade fönstren och den södra entréns utformning och centrerade placering hör till de typiska dragen för nyklassicismen liksom sakristians placering i öster. Även om taklisten hör till den nyklassicistiska stilen brukar de på de nyklassicistiska kyrkorna vara slätputsade. I Löts kyrka

togs putsen på taklisten sannolikt bort vid renoveringen 1960 varför taklisten idag är markerad på ett sätt som inte är vanligt i nyklassicistiska exteriörer.

I de medeltida kyrkorna på ön var klockorna från början, precis som i Löt, placerade i tornen (eller i takryttare). I slutet av medeltiden blev klockorna dock vidare och tyngre och man började istället uppföra klockstaplar i trä på kyrkogårdarna. Dessa krävde mycket underhåll och var därför till bekymmer på det trädfattiga Öland och år 1759 kom en kunglig förordning om sparsamhet på virke vilken förbjöd uppförandet av nya klockstaplar. Denna förordning var orsaken till att kyrktornen (även de medeltida) på ön undan för undan byggdes om. Ombyggnaden gjordes för det mesta, så som i Löts fall, genom att man byggde på en lanternin varför lanterniner kom att kröna de flesta öländska torn. Lanterninen är en del av kyrkans nyklassicistiska stilriktning. De lanterniner som utarbetades av överintendentsämbetet var i allmänhet lätta och öppna och endast tänkta som prydnad. Då de öländska kyrkornas lanterniner skulle härbärgera två till tre klockor kom dessa med nödvändighet att bli betydligt bastantare. I Köping byggde Johan Petersson en helt ny kyrka år 1805 vars robusta åttkantiga lanternin med halvsfärisk huv blev stilbildande på ön. Lanterninen i Löt tillkom dock 1797 (d.v.s. före den i Köping) och har med sin kvadratiske planform givits en mer traditionell utformning. Dess dubbla ljudluckor med rundbågiga överstycken sammanbundna med en dekorlist har dock en för tiden och stilen, något egen utformning.

De båda fönstren i långhusets östra vägg är en lösning som är vanlig för ön och som förutsätter en sakristia som är smalare än långhuset varför även den mindre sakristian hör till en för ön vanlig lösning.

Den södra portalen omges av en arkitektonisk uppbyggnad i öländsk kalksten bestående av pilastrar med grå skaft och röda baser vilka bär upp ett starkt framspringande vågrätt listverk i röd sten. Ovan portalen sitter en inskriftsplatta i röd kalksten och ovan denna ett lunettfönster. Detta portalmotiv återfinns framförallt i Isbergs kyrkor och kan sägas vara stilbildande för ön. Förutom detta var motivet med ett fönster ovanför portalen mycket vanligt i de nyklassicistiska kyrkorna och varierades under hela perioden på olika sätt.

Västportalen är i stort sett en upprepning av den södra fast i mindre skala och stenvalet i de båda portalerna är ett tydligt exempel på hur färgskiftningarna i den öländska kalkstenen medvetet har använts (redan i de senromanska portalerna) enligt mönstret att de vertikala delarna ofta är utförda i den grå kalkstenen medan den röda använts till de horisontala partierna, inskriftstavlorna och baser.

Den enkla putsade omfattningen till sakristians entré och den ovan denna placerade inskriftstavlan i röd kalksten har i sin tur släktskap med de äldsta portalerna i Ölands nyklassicistiska kyrkor. Dessa fortsätter traditionen från det sena 1700-talet och är enkla muröppningar med diskret omfattning, ibland krönta av ett fönster eller en inskriftstavla. Sakristians fiskbensmönstrade dörr är det dekorativa inslaget i denna enkla portal på samma vis som 1700-talets enkla portaler ofta försågs med konstfullt utformade dörrar.

Dagens smidesjärnsdekoration på korets gavelspets är en replik av den ursprungliga järnflöjeln från 1842. Det är ett konstfullt smidesarbete. Även den smidda tuppen på lanternintaket har en ovanligt konstfull och naturtrogen utformning där stjärnfjädrarna illustreras i ett genombrutet arbete. Smidesdekorationer på gavelspetsarna är ett vanligt dekorelement på de medeltida kyrkorna på Öland så som de avbildades på 1600-talets teckningar.

Sammanfattningsvis kan sägas att exteriören i dagens kyrka i huvudsak består av delar från två olika tider, det medeltida tornet och det nyklassicistiska långhuset och koret från mitten av 1800-talet. Tornet försågs i slutet av 1700-talet även med en lanternin men har i övrigt, i väsentliga delar, behållit sin medeltida karaktär och utformning.

Långhus och kor har givits en tidstypisk utformning på samma sätt som det medeltida tornet har ett för sin tid typiskt utförande. Lanterninen är även den ett för nyklassicismen typiskt element. I Löts kyrka tillkom den dock tidigt och har därför en för ön något annorlunda utformning som mer liknar den i övriga landet.

Denna blandning av medeltida torn och nyklassicistiskt långhus är något som är typiskt för Öland där ungefär hälften av kyrkorna har byggts om på detta sätt. Genom att Löt kyrkas delar så tydligt illustrerar sina respektive tidsskikt kan kyrkans exteriör sägas vara en tydlig representant för dessa öns medeltida/nyklassicistiska kyrkor

De flesta av öns kyrkor bevarar sina medeltida torn. Tornet i Löt, liksom andra medeltida torn, är även intressant då det representerar en medeltida byggnadstradition där byggnadsverket i sig är den enda källa som finns att tillgå och har därmed bl.a. ett byggnadstekniskt värde.

Interiör

Dagens kyrka är en ljus och rymlig salskyrka med sakristia i öster och torn i väster. Vapenhuset i det medeltida tornets bottenvåning består av ett tryckt tunnvalv i öst/västlig riktning bevarar dock sin ursprungliga utformning medan det medeltida tornets övre våningar har förvanskats genom att valven raserats. Långhusets och sakristians interiör från 1800-talet är mycket ursprunglig.

Långhuset byggdes 1842 och ersatte då ett medeltida långhus. Dagens långhus är tidstypiskt och mycket ursprungligt. Det bör särskilt framhållas att läktaren inte har någon underbyggnad vilket blir allt mer ovanligt och starkt bidrar till interiörens kulturhistoriska värde. Underbyggnaderna på Öland är dock över lag något färre och, där de gjorts, mindre i förhållande till de i övriga länet.

Det faktum att läktaren inte har underbyggts gör att den dekorativa funktionen hos de båda läktartrapporna och pelarraderna under läktaren framhävs och kommer till sin rätt. Trappor och kolonner framstår som delar av hela kompositionen i kyrkans västra del. En komposition som förutom trapporna och kolonnerna består av läktarbröstningen och orgelfasaderna och som förstärks av att kyrkorummet i övrigt i princip saknar lösa inventarier. Delarna i denna helhet är samtliga tidstypiska och visar upp många av nyklassicismens dekorelement i form av t.ex. kolonnernas joniska kapitäl och orgelfasadens mittparti med en rundbåge flankerad av två lägre och rakt avslutade delar, serlianamotivet, ett av nyklassicismens käraste. De yttersta kolonnerna är försedda med korintiska kapitäl och skiljer sig förutom detta även genom att de är något slankare än kolonnerna i mitten. Mittradens två bakersta kolonner har alltid stått utanför bänkkvarteren. Av denna anledning har de en något mer arbetad utformning i den nedre delen än de andra mittkolonnerna vilka byggts för att döljas av bänkarna.

Också resten av kyrkorummet är mycket ursprungligt. Bänkarnas gavlar dörrar och skärmar är från långhusets byggnadstid liksom det tunnvalvda bräddtaket, taklisten, de båda dörrarna till sakristian, de rundbågiga fönsteröppningarna, den södra dörren utan vindfång, predikstolen, altaruppsatsen och altarringen. Samtliga är de tidstypiska för byggnadstiden. Även sättet rummet är organiserat på är tidstypiskt. Bänkarna är indelade i tre kvarter, en interiör konsekvens av den tidstypiska centrala placeringen av sydentrén. Bänkdörrarna är hängda i bakkant vilket var den vanligaste infästningen i äldre tider men där de flesta dörrar i länets bänkinredningar under 1900-talets renoveringar har hängts om med gångjärnen i den främre delen av dörren. Korets raka avslutning i öster understryker kyrkorummets salskaraktär, något som är en del av dess nyklassicistiska prägel. Då sakristian i öster är något mindre än långhuset har man på var sida om de båda dörrarna till sakristian fått plats med ett stort fönster, en lösning som är vanlig på ön. Den tids- och stiltypiska lösningen med sakristia bakom koret ger också möjlighet att infoga de två sakristidörrarna i korväggens dekorativa ensemble. De två dörrarna

till sakristian är ett av de nyklassicistiska kyrkornas vanligaste motiv och ingår i den symmetriska kompositionen av kyrkorummet. Dörrarna som del i korets komposition har ytterligare förstärkts genom placeringen av nummertavlorna som dekorativa dörröverstycken.

Trots att kyrkorummets ursprunglighet återfinns där en del förändringar. Golvet i kyrkan är en av dessa. Korgolvet tillkom 1968 och långhusgolvet sannolikt något eller några årtionden tidigare. Ursprungligen hade kyrkan med största sannolikhet ett enkelt, trärent skurgolv med breda tiljor (något som återfinns på äldre bilder). Därför ter sig dagens brunbetsade och fernissade golv med förhållandevis smala plankor något främmande i det i övrigt genuina kyrkorummet.

Även bänkinredningen har ändrats något. Ursprungligen sänktes gång mellan bänkar och yttervägg och i den bakre delen innefattade bänkkvarteren alla kolonner utom det sista paret. Koret hade tre bänkkvarter med vardera två bänkrader och på den södra sidan var korbänkarna närmast långhuset sammanbyggda med långhusbänkarna. Idag är de senare korbänkarna borta och i långhusets bakre del är några bänkrader borttagna varför två par kolonner står utanför bänkkvarteren. I det norra bänkkvarteret har i bänkraderna längst bak även installerats ett manöverbord. Dessa förändringar i bänkinredningen är i förhållande till vad som gjorts i många andra kyrkor i länet mycket små och det faktum att två bänkkvarter är bevarade i koret bidrar till den ursprungliga prägel i kyrkorummet.

Förutom detta finns i kyrkorummet föremål som representerar den föregående kyrkan och därmed förmedlar en kontinuitetskänsla och ger möjlighet till förståelse av kyrkans något omaka kombination av medeltida torn och nyklassicistiskt långhus och sakristia. Till dessa hör det som återstår av den gamla altaruppsatsen och den gamla dopfunten.

Läktaren är med största sannolikhet i stora delar ursprunglig och bidrar till kyrkans ursprungliga karaktär. Här har visserligen golvets sluttande gradäng på den norra sidan planats ut i den främre delen och stora delar av golvet är täckta med en matta. Men på den södra sidan finns både gradängen, golvbräderna och de ursprungliga bänkarna kvar. Genom att denna sida har sin ursprungliga utformning gör den övriga förändringarna på läktaren läsbara och tydliga. Det blir också allt mer ovanligt att bänkarna på läktaren lämnas med sin ursprungliga utsträckning vilket gör den södra sidans, i princip orörda utformning, särskilt värdefull.

Sakristian upplevs liksom det övriga kyrkorummet mycket ursprunglig. I samband med att källaren byggdes då centralvärmesystemet installerades på 1930-talet minskades dock sannolikt rummet genom att en ny vägg byggdes i öster. Men detta påverkar mer storleken än karaktären. Här ligger ett äldre golv med karaktäristiskt breda tiljor. Även om det i senare tid blivit betsat och lackat bidrar det till den ålderdomliga karaktären i rummet. Alla dörrar utom en är med största sannolikhet ursprungliga och ger rummet en äldre karaktär till vilken det ursprungliga taket, fönsteröppningarna och de karaktäristiska fönsterkarmarna bidrar. Rummet är sparsamt möblerat men de äldre skåp som finns där bidrar till den genuina miljön.

Vapenhuset är tornets enda plan med bevarat valv. Genom detta representerar det de ovanliggande våningarnas ursprungliga utformning. Förutom detta bör den fina ådringsmålning som gjorts på samtliga dörrar och även de två träbänkarna i vapenhuset särskilt nämnas som en kvalitet. De gravhällar som fungerar som golvbeläggning tillkom vid den stora ombyggnaden 1842 och ger rummet en ålderdomlig prägel och en kontinuitetskänsla.

Tornets våningar ovan vapenhuset var tunnvalvda på samma vis som i t.ex. tornet i Föra kyrka. I tornet i Löt är dock bottenvåningens valv det enda som återstår då de övre raserades i slutet av 1700-talet när man försåg tornet med trätrappor vilka placerades i hål som bilats genom valvhjässorna. Tornet hade ursprungligen ett valvslaget rum i varje våning och dessa valv hade alla vederlag i norr och söder till skillnad från flera andra medeltida torn på ön vars valv är placerade korsvis d.v.s. vinkelrätt mot det underliggande valvet. I och med genombrytningen av valven har den medeltida karaktär som andra torn på ön bevarar här i stora delar

gått förlorad. Återstår gör dock de smala murtrappor som ursprungligen ledde mellan de olika våningarna liksom entréerna till rummen i form av låga och smala, rundbågiga öppningar. Murtrapporna kan även sägas vara ovanligt både låga och smala vilket sannolikt varit en bidragande orsak till att nya trappor byggts. Tillsammans med valvresterna förmår murtrappor och entréer trots allt ge en bild av hur det medeltida tornet en gång tett sig.

Inventarier

Kyrkan har påfallande få lösa inventarier. I kyrkorummet är det främst ljuskronorna, lampetterna och den gamla altartavlan som smyckar rummet. Den sparsmakade interiören gör att de fasta inventarierna får en mer framträdande roll i kyrkorummet.

I kyrkorummet hänger tre mässingskronor från 1700-talet. Dessa är placerade över mittgången vilket är ett äldre bruk som i många av kyrkorna främst på fastlandet frångåtts vid 1900-talets renoveringar då ljuskronorna i många fall kompletterats och istället hängts över bänkraderna. Den bibehållna äldre placeringen av kronorna i Löts kyrka bidrar till den mycket ursprungliga interiören.

Förutom de nämnda ljusbärarna och nummertavlorna har kyrkorummet främst två tongivande inventarier nämligen den gamla altaruppsatsen och dopfunten. Altaruppsatsen tillverkades 1779, flyttades över från den gamla kyrkan och fungerar därför, i dagens kyrkorum, som en länk till kyrkans äldre historia samtidigt som den ger en bild av 1700-talets bildkonst och inredningen i det föregående kyrkorummet. Med sin tavla i dova färger och sina något naivistiska skulpturer utgör den en kontrast som tydliggör den stilisering, enkelhet och ljus som är signifikant för dagens kyrkorum. Stora delar av uppsatsens arkitektoniska uppbyggnad är dock försvunnen vilket gör den något svagare som representant för ett äldre stilideal än den annars hade varit. Dopfunten är ett gotländskt stenarbete från 1225, kyrkans äldsta inventarie. Den ger en bild av den medeltida konsten samtidigt som den pekar tillbaka på kyrkans äldsta historia. Förutom detta står en brudbänk tillverkad 1771 i kyrkans kor.

I förhållande till kyrkorummet har sakristian jämförelsevis många äldre inventarier. Här står ett gråmålat skåp från 1770 samt ytterligare ett skåp sammansatt av äldre och nyare delar inköpt 1953. I det senare skåpet består de båda dörrarna av målade pannåer. På väggen hänger en nummertavla med skulpterat överstycke med rocailler. Nummertavlan är sannolikt tillverkad av Wadsten som även tillverkade den äldre altaruppsatsen i kyrkorummet. I sakristian återfinns även en äldre träkista från 16- eller 1700-talet.

I kyrkans ägo skall även finnas en del medeltida skulpturer deponerade på Statens historiska museum och Kalmar läns museum. Av dessa kan nämnas flera baltiskt- nordiska arbeten från strax efter mitten eller den senare hälften av 1400-talet. Dessa skulpturer härstammar från ett altarskåp som anskaffades i slutet av medeltiden. Denna föreställande Madonnan med barnet, ett nordtyskt arbete från 1400-talets början har dock inte hört till altarskåpet. Förutom detta återfinns flera äldre inventarier samt delar av inventarier i tornet.

Sammanfattning

Kyrkan ligger inte i anslutning till någon av byarna utan i den geografiska mitten av socknen och som de flesta andra kyrkor på ön ligger den i direkt anslutning till den stora landsvägen. Huvuddelen av kyrkomiljön har växt upp under andra hälften av 1800-talet och hör genom det samman med byggandet av det nya långhuset. Miljön definieras av flera viktiga byggnader som skolor från olika tider, affär och prästgård vilka vittnar om ett livaktigt sockencentrum. Denna sammanhållna miljö återfinns än idag.

Kyrkogården är omramad av en stenmur i vilken tre för kyrkomiljön mycket karaktäristiska stigluckor av trä är uppförda. De är samtliga från 1748 och utförda i en äldre stil som var vanlig på ön men som idag, förutom i Löt, endast återfinns vid Gärdslösa kyrka. De gångar som

löper från stigluckorna fram till kyrkan belades 1824 belades med ett stort antal äldre gravstenar. Denna mängd av äldre gravstenar som markbeläggning förekommer inte i samma utsträckning i någon annan kyrka på ön. I norra delen av kyrkogården finns ett lågt gravhus med trästaket runt. Detta är en gravtyp som var mycket vanlig under 16- och 1700-talen men som idag är unik då den är den enda bevarade i sitt slag i hela Kalmar län

Exteriören består av ett medeltida torn med lanternin från slutet av 1700-talet och ett långhus med kor i öster från mitten av 1800-talet. Tornet bevarar i stora delar sin medeltida karaktär. De förändringar som gjorts är främst förstoring av muröppningarna, upptagning av portal i väster samt den påbyggda lanterninen. Även putsen kan ses som en förändring då den gamla kyrkan stod oputsad åtminstone fram till 1600-talet. Lanterninen bevarar i stort sin ursprungliga utformning. Även långhus och kor är bevarade i väsentliga delar. Sammantaget gör detta att exteriören i den kyrka som stod klar 1842 är mycket välbevarad till sin karaktär och utformning.

Även i interiören kan kyrkans två huvudsakliga tidsskikt tydligt avläsas. Både långhus, kor och vapenhus är mycket välbevarade. Vapenhuset är dessutom den enda av tornets våningar som bevarar sitt ursprungliga valv. Valven högre upp har på 1700-talet brutits igenom för att ge plats åt trätrappor. Trots detta är den ursprungliga utformningen av tornets rum och våningar fortfarande läsbar. Kyrkorummet är ovanligt välbevarat och tidstypiskt. Läktarunderbyggnad saknas i väster liksom vindfång vid entrédörrarna, något som blir allt mer ovanligt i kyrkorummen i länet. Även bänkinredningen är välbevarad och av de ursprungliga tre bänkkvarteren i koret finns fortfarande två bevarade. Predikstol, altaruppsats och nummertavlor är alla tillverkade av byggmästare Jakobsson år 1858 och ingår i en medveten gestaltning av koret. De är tidstypiska och bidrar till den helgjutna gestaltningen av kyrkorummet. Också sakristian, även om den minskats något i storlek, bevarar sin ursprungliga karaktär mer eller mindre intakt från 1840-talet.

Kyrkan har mycket få inventarier. De medeltida skulpturerna i kyrkans ägo är deponerade på Statens historiska museum och Kalmar läns museum. I kyrkorummet är det främst den gamla altaruppsatsen från 1700-talet, dopfunten från 1200-talet, mässingslampetterna och mässingskronorna som bidrar till smyckandet av kyrkan. Ljuskronorna är placerade över mittgången vilket var den vanliga placeringen i äldre tider, en placering som bidrar till interiörens ursprungliga karaktär.

Slutligen är kyrkan en god representant för öns under 1800-talet ombyggda kyrkor. Det nyklassicistiska långhuset och koret är typiska representanter för de kor och långhus som byggdes 1800-talet till öns medeltida torn och tillsammans med tornet bildar de en på samma gång typisk och särpräglad enhet med stort kulturhistoriskt värde.

Källförteckning

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.

KLM Kalmar läns museums arkiv.

Andersson Karin Medeltidskyrkorna vid kalmarkusten och deras förändringar under 1600- och 1700-talen, Kalmar läns årsbok 1982.

Andersson Karin Kalmarkustens kyrkor under tidig medeltid. hikuin 9, Danmark 1983.

Besiktningsrapport 2000:15 Jönköpings läns museum, Jönköping 2000.

Kyrkobyggnader 1760-1860 Del 2 Småland och Öland. Riksantikvarieämbetet och kungl. Vitterhets- och Historieakademien, Stockholm 1993.

Lindahl Göran

Högkyrkligt lågkyrkligt frikyrkligt, Diakonistyrelsens bokförlag
1955.

Löt och Egby

Volym 163 av Sveriges kyrkor, Uppsala 1975

Nationalencyklopedin på nätet.

Översiktsplan 2002

Borgholms kommun.

<http://www.borgholm.se/updater/filarkiv/75/00000000175.pdf> 2007-03-04

<http://www.borgholm.se/artikel.php?placid=816&parent=780#lot> 2007-03-04